

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.413

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ОРГАНІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

CHARACTERISTICS OF THE SYSTEM OF ORGANS OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE

Чубінідзе О.О., аспірант
кафедри міжнародного права
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано природу міжнародних судових установ, що застосовують міжнародне кримінальне право, перераховано їх переваги над національними судами. Ці суди є інструментом міжнародної юрисдикції – підсудності справ деяких категорій не національним, а міжнародним судовим інстанціям. Виділено три підтипи таких органів, окреслено їх особливості, спільні та відмінні риси.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, універсальна юрисдикція, міжнародні судові органи, гібридні суди.

В статье проанализирована природа международных судебных учреждений, применяющих международное уголовное право, перечислены их преимущества над национальными судами. Эти суды являются инструментом международной юрисдикции – подсудности дел некоторых категорий не национальным, а международным судебным инстанциям. Выделены три подтипа таких органов, определены их особенности, общие и отличительные черты.

Ключевые слова: международное уголовное право, универсальная юрисдикция, международные судебные органы, гибридные суды.

Currently, world community is faced with bloody armed conflicts. Every day we see violation of human rights, which are the most important values enshrined in international law, and that constitutes crimes against international law.

Our task is to figure out whether there is an effective mechanism to convict the perpetrators of the most serious crimes. There are mechanisms to punish the subject, whose actions affect the interests of all mankind.

The article analyzes the nature of international judicial institutions that apply international criminal law, and their benefits over national courts are counted. Three subtypes of such bodies are singled out, their features, common and distinctive features are outlined.

The system of bodies of international criminal justice is constantly undergoing changes. Initially, in the unification of this system, the main role was assigned to the International Criminal Court. However, he still has not become the sole body dealing with international crimes. The mandate of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda have already expired, and are now transferred to The International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. This is a new stage in the development of international criminal justice, which requires a thorough study.

The objectives of our study are: 1) comparison of international and national Jurisdiction in the light of international crimes; 2) analysis of the current situation of the system of bodies of international criminal justice.

Key words: international criminal law, universal jurisdiction, international judicial bodies, mixed criminal tribunals.

Комісія міжнародного права ООН визначила, що у сучасному праві під терміном «міжнародний кримінальний суд» розуміється компетентний, неупереджений і незалежний суд чи трибунал, створений згідно із законом, відповідно до права обвинуваченого бути судимим таким судовим органом, яке визнається у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (пункт 1 статті 14). Крім того, цей термін необхідно розуміти як суд, заснований за підтримки міжнародного співтовариства. Це положення не приписує метод створення подібного суду [5]. Очевидно, що цьому широкому визначенню відповідають як міжнародні трибунали у строгому сенсі цього значення, так і гібридні (інтернаціоналізовані) суди.

Держави можуть виконувати своє зобов'язання розслідувати міжнародні злочини і здійснювати судове переслідування підозрюваних, засновуючи для цього міжнародні або змішані суди, «що знайшло відображення у військових статутах і настановах, внутрішньодержавному прецедентному праві і офіційних заявах» [4, с. 784]. Дана концепція отримала назву міжнародної юрисдикції – підсудність справ деяких категорій не національним, а міжнародним судовим інстанціям. Деякою мірою вона є обмеженням суверенних прав кожної окремої держави. Для виведення будь-якої установи або справи з-під державної юрисдикції і звернення до міжнародної юрисдикції, потрібна явно сформульована згода такої держави [2]. Її різновидом є

універсальна юрисдикція – право (а у деяких випадках і обов'язок) держав здійснювати кримінальну юрисдикцію, що базується виключно на правовій природі злочину безвідносно місця скоєння цього злочину, громадянства злочинця або жертви або будь-якого іншого зв'язку з державою, що здійснює таку юрисдикцію [3, с. 157].

Першими актами практичного втілення міжнародної юрисдикції стали створення після Другої світової війни Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Хоча вони були трибуналами ad hoc, вони стали зразком створення міжнародних судових органів за угодою. Міжнародний військовий трибунал (Нюрнберзький) був сформований згідно з Лондонською угодою у 1945 році, а у 1946 Головнокомандувач союзними військами генерал Дуглас Макартур затвердив Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (Токійського). На основі Нюрнберзьких і Токійських принципів створювалося практично все міжнародне кримінальне право післявоєнного періоду – конвенції ООН і її спеціалізованих установ та статuti міжнародних трибуналів (наприклад, Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року). Статuti трибуналів у Нюрнберзі і Токіо вперше надали чітке визначення воєнних злочинів, злочинів проти миру і злочинів проти людяності, яке використовувалося при кваліфікації злочинних діянь після Другої світової війни. Трибунали дали потужний поштовх становленню цілого комплексу норм

міжнародного кримінального права, поклали початок його кодифікації [19, с. 191].

У новітній період було використано зовсім інший спосіб створення міжнародних трибуналів, а саме: Радою Безпеки ООН Міжнародних кримінальних трибуналів по колишній Югославії і Руанді, або створення на основі договорів між ООН і зацікавленими державами декількох гібридних судів (Спеціального суду по Сьєрра-Леоне, Груп Окружного суду Ділі з виключною юрисдикцією щодо серйозних кримінальних злочинів у Східному Тиморі тощо) і, нарешті, створення через міждержавний договір Міжнародного кримінального суду.

Міцно ствердилася думка, що створення міжнародних кримінальних судів – найбільш адекватний спосіб переслідування міжнародних злочинів. Б.В.А. Рьолінг підкреслив, що «у силу самого факту, що воєнні злочини являють собою порушення законів війни, тобто міжнародного права, справи про міжнародні злочини повинен розглядати міжнародний суддя. Він найкраще підходить для цього» [6, с. 115].

Більш докладно цю думку розвиває Антоніо Кассезе: «Міжнародні трибунали, особливо ті, які знаходяться на території тієї держави, де було скоєно злочини, мають безліч переваг перед внутрішніми судами.

Насамперед – і це факт – національні суди не схильні призначати слухання за злочинами, щодо яких присутня нестача територіального зв'язку або зв'язку, заснованого на принципі громадянства, з державою [від імені якої діє даний суд]. До заснування Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, яке дало істотний імпульс судовому переслідуванню і покаранню ймовірних воєнних злочинців, умови [для покарання] злочинів, закладені у Женевських конвенціях 1949 року, ніколи не застосовувалися.

По-друге, для розгляду злочинів, які є міжнародними, тобто серйозними порушеннями міжнародного права, міжнародні суди є власне органами, які найбільше підходять для цієї ролі – висловитися стосовно них. Вони знаходяться у кращій позиції з точки зору знання і застосування міжнародного права.

По-третє, міжнародні судді мають більше підстав для того, щоб бути неупередженими або, у всякому випадку, більш об'єктивними, ніж національні судді, які пов'язані з обстановкою, в якій було скоєно злочин. Покарання передбачуваних винуватців міжнародних злочинів міжнародними трибуналами зазвичай зустрічається з меншим опором, ніж покарання національними, оскільки це набагато менше зачіпає національне самолюбство.

По-четверте, міжнародні суди з більшою легкістю можуть розслідувати злочини з проведенням слідчих дій у багатьох країнах, ніж судді національних судів. Часто свідки проживають у різних країнах, певні докази можуть бути отримані у результаті співпраці декількох держав, і, крім того, часто необхідна спеціальна експертиза, яка стосується складних юридичних проблем, що піднімаються внаслідок використання законодавств різних країн.

По-п'яте, міжнародними судами може гарантуватися свого роду однорідність у застосуванні міжнародного права, тоді як слухання, проведені національними судами, можуть призвести до великих відмінностей і у застосуванні цього права, і у покаранні для засуджених.

Нарешті, створення міжнародних судів сигналізує про бажання міжнародного співтовариства порвати з минулим і покарати тих, хто відхилився від прийнятих стандартів людської поведінки. При визначенні покарання, мета міжнародного співтовариства полягає не стільки у відплаті, скільки у стигматизації злочинної поведінки – у надії, що це буде надалі надавати стримуючий ефект [на потенційних злочинців]» [7, с. 204].

Інституту, які і нині чинні міжнародні суди, виходячи зі способу їх створення, можна поділити на три типи.

До першого типу слід віднести міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*, починаючи з вищезгаданих Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Вони були створені державами антигітлерівської коаліції на основі відповідних міжнародних угод між ними.

Нюрнберзький судовий процес був піонером міжнародного судочинства та відкрив двері до нової епохи міжнародних прав людини. Спадщина Нюрнберга полягає у розвіюванні ідеї, що держави не мають звертати увагу на порушення прав людини, що відбуваються у межах іншої держави. До Нюрнбергу не було жодного конкретного юридичного прецеденту засудження таких злочинів, як воєнні та злочини проти людяності, такі як геноцид за принципом універсальної юрисдикції. Ідея про існування універсальної юрисдикції над тими, хто вчиняє такі правопорушення, отримала законне оформлення [14, с. 322].

Спеціальні ж міжнародні кримінальні трибунали по колишній Югославії (місце розташування – Гаага, Нідерланди) і Руанді (місце розташування Судових камер – Аруша, Об'єднана Республіка Танзанія, Апеляційної камери – Гаага, Нідерланди) засновані рішенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідно до глави VII Статуту ООН. Значні відмінності їх правової природи від правової природи трибуналів Нюрнберга і Токію чудово підкреслено у Першій доповіді по МТКЮ Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН:

«Деякі основні характерні риси Трибуналу відрізняють його не тільки від створених у минулому трибуналів для судового переслідування за воєнні злочини, а й від будь-якого іншого механізму міжнародного врегулювання суперечок. По-перше, на відміну від Нюрнберзького і Токійського трибуналів, справжній Трибунал є справді міжнародним. Як справедливо зазначалося, Нюрнберзький і Токійський трибунали були «багатонаціональними трибуналами, а не міжнародними трибуналами у строгому сенсі», оскільки вони являли лише один сегмент міжнародної спільноти, тобто переможців. Це було визнано самим Нюрнберзьким трибуналом, коли він указав, що при створенні Нюрнберзького трибуналу і визначенні правових норм для регулювання його діяльності, чотири держави, які підписали його Статут, «зробили разом те, що будь-яка з них могла б зробити поодиночки». Іншими словами, у Нюрнберзі кожна з чотирьох держав-переможниць могла судити обвинувачених самостійно; однак замість цього вони вважали за краще створити спільний трибунал, який діяв одночасно від імені всіх. Це ж справедливо і щодо Токійського трибуналу, хоча у його випадку судді, призначені Верховним головнокомандувачем союзних держав генералом Дугласом МакАртуром, були громадянами 11 країн, які постраждали від японських військових дій. На відміну від них Трибунал [по колишній Югославії] є органом не групи держав, а всього міжнародного співтовариства. Судді трибуналу зібранися з усіх частин світу, і мають широкий кругозір і досвід, необхідний для виконання цього складного завдання. Трибунал не зв'язаний національними нормами як з точки зору своєї процедури, так і юрисдикції. Навіть відділення утримання під вартою є міжнародним за своїм характером і не підконтрольне приймаючій державі. У той час як Нюрнберзький і Токійський трибунали розглядали лише злочини, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту, Трибунал має право розглядати злочини, вчинені як під час міждержавних війн, так і внутрішніх зіткнень» [8].

Сказане рівною мірою відноситься і до МКТР, за винятком того, що останній повинен розглянути злочини, вчинені виключно у контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру, бо конфлікт у Руанді був саме таким.

Ще одна наріжна відмінна риса спеціальних трибуналів ООН від Нюрнберзького і Токійського трибуналів полягає у тому, що їх юрисдикція не обмежена судовим переслідуванням представників тільки якоїсь однієї сто-

рони збройного конфлікту. Іншими словами, для них не існує категорій «переможці» і «переможені». Дійсно, вироки МКТЮ були винесені стосовно представників всіх сторін конфлікту: сербів, хорватів і боснійських мусульман [9; 10].

І МКТЮ, і МКТР повинні були бути тимчасовими установами, які мали завершитися після розслідування злочинів та переслідування осіб.

Хоча обидва трибунали завершили практично всі свої мандати, існують залишкові функції, які не будуть виконані ще багато років. Наприклад, засуджені ще можуть подати клопотання про дострокове звільнення, потрібно також зберігати архіви, що містять конфіденційні документи. З метою ефективного нагляду за залишковими функціями МКТЮ та МКТР, Рада Безпеки прийняла резолюцію 1966 від 22 грудня 2010 року, яка створила Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів. Тому 31 грудня 2015 року офіційно завершив свою роботу МКТР [18], МКТЮ року оголосив про припинення своєї діяльності 21 грудня 2017 [10].

У Резолюції 1966 року Рада Безпеки постановила, що «Механізм повинен продовжувати юрисдикцію, права та обов'язки та основні функції МКТЮ та МКТР». Рада Безпеки також зазначила, що Механізм буде «тимчасовою та ефективною структурою, функціональністю та розмір якої з часом зменшаться, а невелика кількість персоналу буде відповідати її скороченій функції». Механізм буде продовжувати діяти доти, поки Рада Безпеки не прийме іншого рішення, однак він буде підлягати дворічному огляду, починаючи з 2016 року.

До Механізму входять дві філії. Одна гілка охоплює функції, успадковані від МКТР, і вона розташована в Аруші, Танзанія. Вона почала функціонувати 1 липня 2012 року. Інша філія розташована у Гаазі, Нідерланди, і почала діяти 1 липня 2013 року. Протягом початкового періоду роботи Механізму існувало тимчасовий конфлікт повноважень між МКТР та МКТЮ, оскільки ці установи завершували роботу над судовими або апеляційними провадженнями, які були у процесі розгляду на дату початку повноважень відповідних відділень Механізму.

Відстеження, арешт та судове переслідування дев'яти інших втікачів, яких все ще хочуть судити у Міжнародному кримінальному суді, є пріоритетом для Механізму.

Згідно зі Статтею 6 (3) Статуту, Механізм має юрисдикцію лише щодо тих осіб, які вважаються найбільш відповідальними за вчинення тяжких злочинів [16]. Відповідно до цієї статті, прокурор МКТР звернувся з проханням про звернення до Руанди по справах п'ятьох втікачів: Фальдженція Кайішме, Чарльза Сикуббабо, Алоїса Ндімбаті, Чарльза Рядн'якайо та Фінеаса Муньяругарама. Механізм буде зберігати юрисдикцію щодо трьох обвинувачених: Августина Бізімана, Фелізієна Кабуги та Протам Мпіраньї [17].

Другий тип міжнародних кримінальних судів – так звані гібридні або «інтернаціоналізовані» суди, які були створені не рішенням Ради Безпеки, а угодами між Організацією Об'єднаних Націй та урядами тих країн, на території яких було скоєно злочини, за якими дані судові органи наділялися юрисдикцією, або сформовані тимчасовими адміністраціями ООН. Ці угоди за своєю формою є міжнародними договорами між державою і міждержавною організацією – «різновидом публічного інструменту міжнародного права, передбаченого Віденською конвенцією про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями». До категорії гібридних судів відносяться Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати у судах Камбоджі для розгляду злочинів, скоєних у період існування Демократичної Кампучії, інститут Міжнародних суддів в Автономному краї Косово, Спеціальний трибунал по Лівану, і, з певним застереженням, Групи окружного суду Ділі з виключною

юрисдикцією щодо серйозних кримінальних злочинів у Східному Тиморі (засновані не угодою, а рішенням тимчасової адміністрації ООН у цій державі, відповідно до повноважень, наданих їй Радою Безпеки) [3, с. 54].

Дані суди є гібридними як за своїм складом (їх палати складаються як з міжнародних, так і з національних суддів), так і за правом, яке вони використовують (норми, якими керуються дані суди, привнесені як з міжнародного права, так і з внутрішнього права відповідних держав). Вони поділяються на дві підгрупи: 1) суди, створені у відповідності або на основі договорів держав з ООН; 2) судові органи, що формуються тимчасовими адміністраціями ООН на територіях держав, де проводяться миротворчі операції.

До першої групи належать: Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, заснований на підставі Угоди між Організацією Об'єднаних Націй та Урядом Сьєрра-Леоне на виконання Резолюції 1315 (2000) Ради Безпеки ООН від 14 серпня 2000 року, Статут якого набув чинності 16 січня 2002 року; Спеціальний трибунал по Лівану, заснований на підставі Угоди між Організацією Об'єднаних Націй і Ліванською Республікою, підписаної Урядом Лівану і ООН відповідно 23 січня 2007 року і 6 лютого 2007 року; Надзвичайні палати по Камбоджі, створені на підставі національного Закону про їх заснування від 10 серпня 2002 року, змішаний характер діяльності яких обумовлений Угодою між Організацією Об'єднаних Націй і Королівським урядом Камбоджі про переслідування у рамках кримінального права Камбоджі злочинів, скоєних у період Демократичної Кампучії, від 6 червня 2003 року.

Друга група включає: Спеціальні колегії з виключною юрисдикцією щодо серйозних злочинів у Тиморі-Лешті, засновані Тимчасовою адміністрацією ООН у Східному Тиморі шляхом видання спеціальних постанов ООН від 6 березня 2000 року і від 6 червня 2000 року; Змішані судові колегії у Косово (2000), що включають міжнародних суддів і прокурорів відповідно до постанов, розроблених Місією ООН у справах Тимчасової адміністрації у Косово (2000); Спеціальну камеру у Державному суді Боснії і Герцеговини (палата з воєнних злочинів), сформовану, як і вся судова система цієї держави, у рамках операції ООН з підтримання миру на основі спеціальних розпоряджень у 2000 році [20, с. 202].

Аргументом, що дані суди базуються на універсальній юрисдикції є таким: міжнародні злочини «є злочинами проти Організації Об'єднаних Націй, дійсно проти всього людства; вони є більш ніж злочинами проти будь-якого громадянина і не повинні бути відкритими для покарання будь-яким націями». Саме це є метою створення гібридних судів [15, с. 20].

Усі названі категорії об'єднують спільні важливі риси. По-перше, ці суди були створені за принципом *ad hoc*, тобто як спеціальний тимчасовий інструмент для розгляду злочинів, скоєних в обмежений період часу і на обмеженій географічній території (за винятком Лівану, у зв'язку з тим чи іншим збройним конфліктом). По-друге, це суди ретроактивні, тобто наділені компетенцією розглядати злочини, вчинені до їх створення [13, с. 382].

Відповідно до власних правил процедури і доказування, Трибунали також мають право передавати на свій розсуд справи будь-якій державі, що володіє юрисдикцією, а також бажає і готова прийняти таку справу і переслідувати обвинуваченого у своєму власному суді [11]. Ухвалення цього порядку, без сумніву, було важливим «жестом підтримки концепції універсальної юрисдикції» [3, с. 126] з боку спеціальних трибуналів ООН.

Крім того, Статути спеціальних Міжнародних трибуналів ООН по колишній Югославії і Руанді встановлюють, що міжнародний злочин може бути повторно розглянуто Судом, якщо його було кваліфіковано національним судом як звичайний злочин [10]. Це правило відображає

переконаність Ради Безпеки ООН, що міжнародні злочини у принципі мають набагато більшу вагу, ніж звичайні злочини за національним законодавством, і кваліфікація міжнародних злочинів як загальнокримінальних є формою відсторонення обвинувачених від належного рівня відповідальності.

До третього типу відноситься Міжнародний кримінальний суд (місце розташування – Гаага, Нідерланди), створений на основі багатостороннього договору. Його істотні відмінності від згаданих вище судових органів полягають у тому, що він є постійно діючим, його особиста і територіальна юрисдикція не пов'язана з конкретним збройним конфліктом або подією, і він не є ретроактивним, тобто має право розглядати тільки злочини, вчинені після набрання Статутом законної сили (фактично – починаючи з 1 липня 2002 р). Як і Спеціальні міжнародні трибунали ООН, він має двоступеневу структуру і Прокурора як окремого незалежного органу [12].

Міжнародний кримінальний суд може здійснювати свою юрисдикцію у випадках, коли ситуація передається Прокурору або державою-учасником, або Радою Безпеки ООН, або коли Прокурор починає розслідування за власною ініціативою. Стаття 12 Римського Статуту передбачає, що Міжнародний кримінальний суд може проводити розслідування та судове переслідування злочинів, які, крім іншого, були «... (3) передані на розгляд МКС Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй відповідно до статті 13 ...». Таким чином, якщо Рада Безпеки передає справу до МКС, юрисдикція охоплює територію будь-якої держави. За відсутності звернення Ради Безпеки, МКС не зможе розслідувати злочини, вчинені або громадянами держави, яка не ратифікувала Римський статут, або на території тієї держави, яка не ратифікувала Римський статут [12]. Дану клаузулу можна розглядати як прояв універсальної юрисдикції.

Суд має право відмовитися від прийняття справи до провадження, якщо знайде, що держава, яка має юрисдик-

цію по злочину, сумлінно її здійснює або здійснила. У той же час, у разі прийняття судом рішення про прийняття справи до провадження, і зацікавлені держави, і сам обвинувачений мають право оскаржити це рішення в апеляційному порядку. Також Суд може винести постанову з питання юрисдикції на підставі відповідного запиту Прокурора. Таким чином, у рамках, встановлених Римським статутом, остаточне вирішення питання про юрисдикцію залишено на розсуд Суду. Отже, механізм Міжнародного кримінального суду так само, як і *mutatis mutandis* спеціальних трибуналів ООН, заснований на принципі «паралельної юрисдикції», і МКС таким чином має пріоритет перед національними судами держав, які перебувають під її юрисдикцією. Безсумнівно однак, що пріоритет цей має більш «пом'якшений» характер, ніж у спеціальних трибуналів. У кінцевому підсумку правильно буде сказати, що система взаємин між юрисдикціями держав і МКС побудована на основі принципу компліментарності, оскільки без підтримки національних законодавчих органів (ратифікації) даний міжнародний суд просто не має можливість реалізувати свою місію [12].

Поки що більшість дослідників відмовляють в універсальній юрисдикції Міжнародному кримінальному суду, що «у той самий час не означає відсутності принципової можливості для органу міжнародного кримінального правосуддя володіти подібною компетенцією» [15, с. 315].

Отже, міжнародна юрисдикція є основною формою реалізації державами принципу універсальності, який втілюється за допомогою міжнародних або гібридних судів. Нині чинні міжнародні суди, виходячи зі способу їх створення, можна поділити на три типи: спеціальні міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc*; гібридні або «інтернаціоналізовані» суди; МКС. Спеціальні міжнародні кримінальні трибунали та гібридні суди вважаються такими, що засновані на самій теорії універсальної юрисдикції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Universal jurisdiction in Europe: the state of the art. Bhuta, Nihal. Schurr, Jürgen. New York: Human Rights Watch, 2006. 101 p.
2. Юридический словарь. URL: <http://www.lawmos.ru/dict/48/1031/>. – Дата доступу 18.03.2018
3. The UN international criminal tribunals: the former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone / William A Schabas. Cambridge University Press. 2006. 250 p.
4. Обычное международное гуманитарное право. Том 1, Нормы: Пер. с англ. / Ж.-М. Хенкерцс, Л. Досвальд-Бек, К. Алверман, К. Дерман, Б. Ролл. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2006. 818 с.
5. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества 1996 г. Сайт ООН. URL: www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_offences.shtml. – Дата доступу 07.12.2017.
6. The Law of War and the National Jurisdiction since 1945 / B.V.A. Röling. Hague Academy of International Law, Collected Courses. 1960. 354 p.
7. International Criminal Law / Antonio Cassese. Oxford University Press. 2003. 472 p.
8. ООН. Генеральная Ассамблея. Совет Безопасности. 29 августа 1994 г. Доклад Международного трибунала для судебного преследования лиц, ответственных за серьезное нарушение международного гуманитарного права, совершенные на территории бывшей Югославии с 1991 года. A/49/342 S/1994/1007. Сайт ООН. URL: www.icty.org/x/file/About/.../annual_report_1994_en.pdf. – Дата доступа 07.12.2017.
9. About the ICTY. Офіційний сайт МТКЮ. URL: <http://www.icty.org/en/about>. – Дата доступа 11.12.2016.
10. Устав МТБЮ. Сайт ООН. URL: <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>. – Дата доступа 11.12.2016.
11. Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Сайт ООН. URL: <http://www.icty.org/sid/136>. – Дата доступу 11.12.2016.
12. Римский статут Международного уголовного суда. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. – Дата доступу 07.12.2016.
13. Schabas W. A. International Criminal Tribunals: A Review of 2007. Vol. 6. Issue 3 (Spring 2008). P. 382-414.
14. Gwynne Skinner, Nuremberg's Legacy Continues: The Nuremberg Trials' Influence on Human Rights Litigation in U.S. Courts Under the Alien Tort Statute, 71 Alb. L. Rev. 3234 (2008)
15. Carroll Caitlin E. Hybrid Tribunals are the Most Effective Structure for Adjudicating International Crimes Occurring Within a Domestic State. Law School Student Scholarship, Seton Hall Law. 2013. 30 p.
16. Security Council resolution 1966 (2010) [on the establishment of the International Residual Mechanism for Criminal Tribunals with two branches]. Сайт ООН. URL: <http://www.refworld.org/docid/4d270e432.html>. – Дата доступу 11.06.2018
17. SEARCHING FOR THE FUGITIVES. United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. URL: <http://www.unmict.org/en/cases/searching-fugitives>. – Дата доступа 11.06.2018
18. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії припиняє роботу. Deutsche Welle. URL: <http://www.dw.com/uk/> Дата доступу 11.06.2018
19. Валеев Р.М. Нюрнбергские принципы и их влияние на развитие современного международного права (к 60-летию Нюрнбергского процесса). Московский журнал международного права. №3. 2006. С. 185-200.
20. Правосудие в современном мире: монография / Под ред. Т.Я. Хабриевой, В.М. Лебедева. М.: Норма, НИЦ Инфра-М, 2012. 704 с.